

NILS ANDRÉN:

Psykologiskt försvar är mer än informationsberedskap

Namnet Styrelsen för Psykologiskt Försvar (SPF) skapar förväntningar som myndigheten inte har fått till uppgift att infria, skriver Nils Andrén. SPF sysslar främst med informationsfunktionen under krig och krigsfara och inte alls med försvar mot psykologisk krigföring i fredstid.

Allmänheten måste få en realistisk och förtroendeskapande bild av varför vi har ett försvar. Informationen måste lämnas på ett sådant sätt att den främjar saktligheten i försvarsdebatten. Men vem bör ge denna information?

Med ojämna mellanrum, betingade av våra reaktioner på yttre händelser, uppstår en debatt om det psykologiska försvaret. Den tänds ofta av medborgare som är otåliga inför bristande klarhet i den information som vår överhet ger i frågor av uppenbar vikt för vår säkerhet. Det officiella organ som skall handha det psykologiska försvaret kommer därvid naturligt i blickpunkten. Så har också varit fallet i den debatt som tidigare i år öppnades av tidskriften *Vårt Försvar*. I ett par aggressiva – enligt några kritiker obalanserade – ledare hävdades där att det psykologiska försvaret är otillräckligt, att förhållandena nu är helt anorlunda än när det psykologiska försvaret i blygsamma former upphöjdes till en erkänd totalförsvarsfunktion och att Sveriges politik på detta område har en något strutsartad prägel. Det konstaterades också att den främsta orsaken härtill måste sökas i den lagstiftning som styr det psykologiska försvaret som totalförsvarsfunktion. Den ansvariga myndigheten, Styrelsen för Psykologiskt Försvar (SPF), borde dock kunna åstadkomma något mer inom det nuvarande regelverkets ram, i synnerhet sedan totalförsvarets upplysningsnämnd (TUN) överförts till SPF.

Intet av detta är väl i sak särskilt uppseendeväckande. Ändå väckte dessa oroad och därför kritiska påpekanden ett antal heliga kor till helig vrede. Det är alltid utmanande att framföra invändningar mot hävdvunna principer. En principiell kritik uppfattas alltför lätt som en utmaning inte bara mot institutioner utan också mot de personer som har ansvaret för dessa.

Nils Andrén är professor emeritus i statskunskap.

Funktion och institution

Debatten om psykförsvaret kompliceras av att den – liksom sitt föremål – berör många problem. Mycken förvirring, och många svikna förväntningar, har vållats av att psykologiskt försvar är både en funktion och en institution. Saken blir inte enklare då man konstaterar att SPF främst sysslar med informationsfunktionen under krig och krigsfara, och inte alls med psykologiskt försvar mot den psykologiska krigföring som riktas mot oss redan under fredstid. SPF:s namn skapar förväntningar som myndigheten inte har fått till uppgift att infria. Ett bättre namn borde ha varit "Styrelsen för informationsberedskap och totalförvarsinformation". Men ordet "information" har i detta sammanhang haft en dålig klang bland alla som kommer ihåg Statens Informationsstyrelse.

Det är inte givet att SPF är det organ som borde få till uppgift att infria dessa förväntningar. Men vår säkerhet kräver att någon eller några gör det, på ett sätt som är trovärdigt och inger respekt både inåt och utåt. Vi måste ställa oss frågan vilka funktioner som bör ingå i ett *fredstida* psykologiskt försvar, hur dessa funktioner i praktiken tillgodoses och vad som kan göras för att förbättra denna del av vårt fredstida försvar.

Avslöja desinformation

Vilka psykologiska aggressioner måste vi försvara oss emot i fredstid? Kort sagt: mot verkningarna av vilseledande information och skrämselfpropaganda som genom att undergräva vårt självförtroende och vår "systemlojalitet" – förr hette det "fosterlandskärlek" – kan försvaga oss

mot yttre hot. Motmedlen, "vapnen", bör vara att avslöja desinformationen, och helst även dess ursprung och syfte, att ge korrekta verklighetsbilder och att stärka förmågan att se kritiskt och realistiskt på både vår omvärld och oss själva.

Desinformation kan komma inte bara utifrån utan också inifrån. Inre desinformation behöver inte ha till syfte att undergräva vår säkerhet. Ofta kan den lämnas i precis motsatt avsikt men ändå till slut få samma verkningar som framgångsrik information i argt uppsåt; den kan försvaga oss genom att skada vårt självförtroende och minska vårt förtroende för vår lagli-

Desinformation kan komma inte bara utifrån utan också inifrån.

ga, demokratiska överhet. I samband med de omskrivna undervattensföremålen – från Karlskrona till Töre – som alla tror men ingen får säga sig veta vara sovjetiska – talas det ibland om desinformation inifrån i syfte att inte verka provocerande utåt. I den officiella – nära nog rituella – neutralitetsvokabulären ingår tyvärr ofta tvetydigt eller otydligt uttryckta påståenden och värderingar, som kan verka uppenbart vilseledande. Detta slag av desinformation kan förblinda och därför vara minst lika farligt som desinformation utifrån i argt uppsåt. Ändå är det uppenbart att det inte är och inte kan vara en uppgift för en statlig myndighet att avslöja sådan desinformation som utgör en del av regeringens officiella politik. Det vore att sätta bocken till trädgårdsmästare.

En uppgift åvilar dock ofrånkomligen också myndigheterna i detta sammanhang. De måste respektera fristående mediers rätt att arbeta utan att behöva käm-

pa mot i förväg uppställda hinder utan täckning i tryckfrihetslagstiftningen, också när syftet är att påvisa "officiell desinformation".

Yttre desinformation är en annan sak. Det är en viktig uppgift att avslöja felaktigheter — både illasinnade och okunniga — som kommer utifrån, särskilt om den påverkar omvärlden eller oss själva på ett negativt sätt. Tillrättalägganden av detta slag kan vara en statlig uppgift. Så är uppenbarligen fallet om den felaktiga informationen syftar att diskreditera Sverige inför en tredje part. Indirekt kan sådan desinformation också påverka oss själva.

SPF saknar normalt psykförsvarsuppgifter i fredstid.

Men statliga organ som sanningssägande "dementimaskiner" får inte sällan skenet emot sig, enbart därför att de är statliga. Massmedierna är konstant misstänksamma; man måste alltid räkna med att de utgår från att uppgifter som lämnas av myndigheter kan vara vilseledande. En sensation har alltid ett "nyhetsvärde" och också en illa underbyggd misstanke kan presenteras som en nyhet. Ett svårare problem betingas av att inre och yttre desinformation inte sällan är sammanflätade med varandra. Detta kan vara ett skäl till officiell återhållsamhet. Men det borde aldrig få vara ett absolut och principiellt hinder för att aktivt motverka desinformation utifrån i argt uppsåt.

Informera om faktiska förhållanden
Återstår så uppgiften att lämna klar och tydlig information om faktiska förhållan-

den. Det är en viktig psykologisk försvarsfunktion att ge allmänheten en realistisk och förtroendeskapande bild av varför vi har ett försvar. Härtill hör att klargöra skillnaden mellan världen som vi lever i och världen som den "borde vara". Till bilden bör också höra att utan förskö- nande ridåer av välsinnat önsketänkande beskriva inte bara vad som kan hota och vad vi har för att freda oss mot hoten utan också att i klartext beskriva faktiska hot just nu. Men också här stöter man på politiska svårigheter av olika slag, med bl a neutralitetspolitiska och budgetpolitiska förtecken. De anknyter till den tidigare diskuterade problematiken kring inre desinformation. Det kan tänkas att någon inflytelserik instans, t ex utrikesdepartementet och ytterst regeringen, anser att en helt realistisk hotbeskrivning strider mot landets aktuella, utrikespolitiska strävanden. När man informerar om de resurser som vi har till skydd mot yttre hot, ligger det snuddande nära att fråga om resurserna är de rätta och om de är tillräckliga. Det är i själva verket nödvändiga frågor. Bli svaret nej eller uttrycker det allvarlig tvekan leder detta rätt in i den politiska försvarsdebatten. Detta kan vara ett rött varningsljus för ett officiellt informationsorgan. Men kravet kan ändå ställas att informationen lämnas på ett sådant sätt att den främjar saktligheten i försvarsdebatten och att den inte paralyseras av risken att kunna anklagas för partipolitiskt användbara ställningstaganden.

Slutsatser

Slutsatser? Psykologiskt försvar är en sammansatt funktion. Det ställer krav och förväntningar, som riktar sig åt många

håll. Skolans roll är alltid viktig, eller borde vara det. Den har till uppgift att ge en grund av baskunskaper också om försvaret och säkerhetspolitiken. Det är tyvärr påtagligt att skolan under ett par årtionden i stort sett försummat denna uppgift. Men det är lika glädjande att tecken på en omsvängning börjat visa sig. Massmedierna har en central funktion, både som bevakare av myndigheter, och av varandra, och som förmedlare av fakta och åsikter. Politikerna får inte underskatta sitt dubbla ansvar; de är inte bara beslutfattare utan också "riktkarlar" (eller riktpersoner, om JämO så skulle önska) för opinionsbildningen. De borde därför se det som en självklar uppgift att inte beskriva eller tolka den yttre verkligheten på ett alltför överslätande sätt. Strutspolitiker är alltid en säkerhetsrisk. Totalförsvarets myndigheter måste bevara sin trovärdighet som primära informatörer om försvaret, dess betingelser och uppgifter. Men riskerna är flera. Lojaliteten mot överheten kan bli större än vad lydnaplikten kräver och verka hämmande. Men överdrifter kan också leda åt rakt motsatt håll. Slutligen kan man aldrig förbise risken att totalförsvarets företrädare frestas tolka den yttre verkligheten på ett tillrättalagt sätt, som främst skall tjäna den egna försvarsfunktionens eller -institutionens intressen.

Den kritiska frågan är vem som bör ge en information som också kan innehålla för oss obehagliga sanningar om verkligheten – och vem som vill göra det. Det är uppenbart att SPF:s roll inte kan vara mer än marginell. Som styrelse för informationsberedskap saknar den normalt psykförsvarsuppgifter i fredstid. SPF:s ordförande Sven O Andersson, vill ge

nomföra en försiktig utvidgning av den fredstida kompetensen. Denna strävan är värd allt stöd. Men SPF är också styrelse för totalförvarsinformation; i den egenskapen har den redan nu vissa handlingsmöjligheter, för att inte säga förpliktelser, som borde kunna utnyttjas bättre. Helt ofarligt är det väl aldrig att sticka ut nacken; det kan rendera hugg både från politiska uppdragsgivare och från massmedierna, som gärna utstöter de fula orden "informationsstyrelse" och "propapagan-

Det borde vara ett ofrånkomligt informationshygieniskt krav att TV-monopolet upphävs.

daministerium". Men nog borde SPF kunna sticka ut hakan en aning längre utan att ådra sig outhärdlig officiell eller medial onåd. Och inget statligt informationsorgan som saknar informationsmonopol och direktivrätt kan någonsin bli ett hot mot informationsfriheten. Lagg där till att statliga organ alltid måste ålägga sig begränsningar i sin yttrandefrihet, eftersom deras uttalanden alltid kan tolkas som uttryck för officiell politik.

Massmedierna och politikerna

Den viktigaste rollen när det gäller att lämna information – behaglig lika mycket som obehaglig – spelas med nödvändighet av massmedierna. Men också deras roll har begränsningar. En sådan är deras benägenhet att spegla den omedelbara mer än den långsiktiga verkligheten. En nödvändig förutsättning för att massmedierna skall fungera effektivt är att de är kompetenta att behandla frågor av bety-

Stalin och hans hyllare

delse för vårt psykologiska försvar och att de speglar olika intressen och åsikter. Pressen är alltså tillräckligt differentierad, men så är inte fallet med radio och TV. Särskilt televisionens genomslagskraft är så stor att det borde vara ett ofrånkomligt informationshygieniskt krav att monopolet upphävs. Inte bara det psykologiska försvaret utan hela det öppna, demokratiska systemet förutsätter en differentierad information om fakta och åsikter.

Bättre kunskaper om den värld vi lever i genom bättre utbildning och vidgad forskning är en förutsättning också för ett effektivt psykologiskt försvar. Det avgörande är att vi får kunnigare lärare och journalister och mera insiktsfulla politiker och ämbetsmän. SPF:s föregångare,

Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, insåg tidigt forskningens betydelse och etablerade sig som ett slags forskningsråd för problem av betydelse för att förstå den psykologiska krigföringens och det psykologiska försvarets mekanismer och villkor. Eftersom det psykologiska försvarets förutsättning är en realistisk verklighetssyn, är det också en angelägen uppgift att vidga forskningen om alla problem av betydelse för vår säkerhet. En sådan vidgad forskning är dock långt mer än en uppgift enbart för SPF. Den redan tidigare väckta tanken på professurer i strategi och säkerhetspolitik – i enlighet med många beprövade utländska förebilder – uttrycker därför ett angeläget önskemål, också i ett psykologiskt försvars perspektiv.